

теону (Бессонова 1983, с. 43). Таким чином, посмертна доля, що призначалася небіжчиці, вплинула і на шлях у потойбіччя — могилу було розміщено у насипу — верхньому, небесному світі, де її вже очікував божественний наречений.

ЛІТЕРАТУРА

- Бабенко, Л. І. 2002. Жіночий головний убір IV ст. до н. е. з кургану 8 біля с. Пісочин Харківської області. *Археологія*, 4, с. 59—69.
- Бабенко, Л. І. 2005. *Песочинский курганный могильник скифского времени*. Харьков: Райдер.
- Бессонова, С. С. 1983. *Религиозные представления скифов*. Киев: Наукова думка.
- Болтрик, Ю. В., Фіалко, О. Є. 2002. Тайники у поховальній традиції скіфів. В: Ключко, Л. С. (ред.). *Музейні читання. Матеріали наукової конференції, грудень 2001 р., Київ*. Київ, с. 169—173.
- Ильинская, В. А. 1968. *Скифы Днепровского Лесостепного Левобережья (курганы Посулья)*. Киев: Наукова думка.
- Мозолевский, Б. Н. 1992. Отражение космогонических представлений скифов в погребальной обрядности знати. В: Мозолевский, Б. Н. (ред.). *Киммерийцы и скифы. Тезисы докладов II Международной конференции, посвященной памяти А. И. Тереножкина, 25—28 мая 1992 г.* Мелитополь, с. 63—65.
- Мозолевский, Б. Н., Полин, С. В. 2005. *Курганы скифского Герроса IV в. до н. э. (Бабина, Водяна и Соболева могилы)*. Киев: Стилос.
- Ольховский, В. С. 1999. К изучению скифской ритуалистики: посмертное путешествие. В: Гуляев, В. И., Каменецкий, И. С., Ольховский, В. С. (ред.). *Погребальный обряд. Реконструкция и интерпретация древних идеологических представлений*. Москва: Восточная литература, с. 114—136.

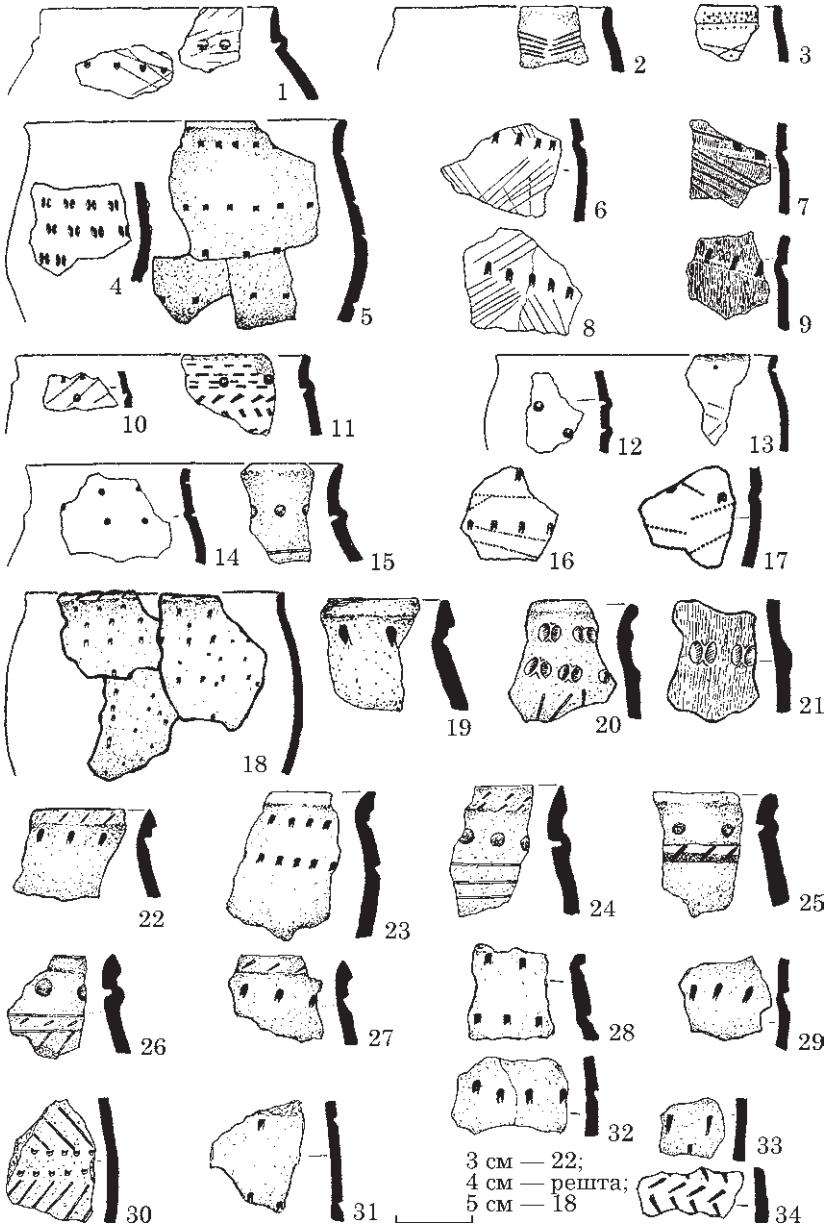
ДО ПИТАННЯ ПРО УЧАСТЬ ПІЗНЬОСОСНИЦЬКОГО КОМПОНЕНТУ У ГЕНЕЗИ ПАМ'ЯТОК МАЛОБУДКІВСЬКОГО ТИПУ

Ю. В. Буйнов

Пам'ятки малобудківського типу, виділені В. А. Іллінською (1957, с. 50—65) у середині 1950-х рр., репрезентують ранній період бондарихинської культури доби фінальної бронзи. Їх ареал охоплює Дніпровське лісостепове Лівобережжя до верхньої і середньої течії Сіверського Дінця, а на сході досягає лісостепової Донщини. Поселення відкритого типу та невеликі ґрунтові цвинтарі з урновими та безурновими кремаційними похованнями датуються XII — серединою XI ст. до н. е.

Серед питань, пов'язаних з дослідженням пам'яток цього типу, найбільш дискусійною є проблема локалізації осередку започаткування малобудківсько-бондарихинських традицій та визначення джерел їх формування (історіографію див.: Корохіна 2010; Гершкович 2016, с. 173—174, 190). В. А. Іллінська, С. С. Березанська, Д. Я. Телегін, В. В. Отрощенко і Ю. В. Буйнов вважають, що цей осередок знаходився на Північному Сході України у Лівобережному Поліссі, де простежується лінія розвитку, започаткована ще в неоліті ямково-гребінцевої кераміки, а носії ранньобондарихинської культури є нащадками мар'янівської культури доби бронзи. У підсумку цих етнокультурних пошуків з'явилась назва «мар'янівсько-бондарихинська культура». Інші дослідники вбачають генетичну основу малобудківським пам'яткам у формуваннях доби пізньої бронзи Поволзького басейну, відводячи основну роль поздняківській культурі (Б. М. Граков, С. І. Воловик), синкретичним поздняківсько-ранньотекстильним групам (С. В. Кузьмініх, Я. П. Гершкович, А. В. Корохіна) або пов'язують їх походження з лісовим населенням Волго-Доння аким-сергіївського культурного типу (Куштан 2013, с. 173, 198).

Після додаткового дослідження керамічної колекції з епонімного поселення Малі Будки, значний внесок у розв'язання цієї проблеми зробила А. В. Корохіна. За її висновками ця пам'ятка має синкретичний характер, у якій простежуються елементи верхньодніпровського (мар'янівського) та волго-окського (поздняківсько-ранньотекстильного) походження. Цей факт, на її думку, вказує на взаємодію згаданих компонентів та на їх участь у генезі бондарихинської культури, що заперечує пряму еволюцію мар'янівської культури у малобудківську. Але, як зазначила дослідниця, «роль усіх потенційних учасників цього процесу ще потребує подальшого поточнення і в хронологічному, і в просторовому аспектах» (Корохіна 2009, с. 17). До таких синкретичних пам'яток мар'янівсько-малобудківського зразка відносяться поселення Волинцеве-Городок, Глушець, Іванівка у Путивльському Посеймі, Грунівка, Баранівка, Фомін на Пслі, Мала Рублівка 2, Ніцаха у басейні Ворскли, Балахна у верхів'ях Дону та нижній горизонт Суботівського городища у дніпровському Правобережжі. Мар'янівський компонент на цих пам'ятках виступає у вигляді використання мотузкового штампуга («гусенички», «колючий дріт») у мотиві суцільної ялинки, поєднанні його із рядами накольчастих елементів (переважно тичків) та суцільному вкритті посуду орнаментом. Ознаками волго-окського (поздняківсько-ранньотекстильного) компоненту, на думку прихильників північно-східного походження малобудківських керамічних традицій, вважаються орнаментация «перлинами», використання дрібнозубчастого штампуга, а також, нанесення таким штампугом

Кераміка з поселень Середнього Посейм'я заключного етапу пізнього бронзового віку (вибірка): 1—16 — Волинцеве (ур. Городок), середній шар; 17, 18 — с. Глушець; 19—22 — Красне 4; 23, 25, 31, 32, 34 — Октябське 2; 24, 26—30, 33 — Литвиновичі 3

на зовнішню поверхню посудини розчосів. При цьому, ступінь мар'янівського впливу на них коливався від поодиноких та рідкісних проявів, до синкретичних мар'янівсько-малобудківських комплексів. Як вважає А. В. Корохіна, такий погляд є альтернативним щодо традиційної схеми формування бондарихинської культури, запропонованої В. А. Іллінською, проте він, певною мірою, узгоджує дві протилежні точки зору на цю проблему (Корохіна 2014, с. 15).

На нашу думку, спроба А. В. Корохіної та деяких інших дослідників пов'язати походження вказаних прийомів орнаментатії тільки з традиціями культур лісової смуги Волго-Окського та Волго-Камського басейнів не є достатньо обґрунтованими. В першу чергу звернемо увагу на той факт, що ці ознаки інноваційного характеру широко представлені у керамічних комплексах майже у всіх пам'ятках пізньососницької культури басейнів Десни, Середнього Посейм'я та у верхів'ях Сули (Буйнов 2015, с. 150—165). По-друге, саме на цих поселеннях, на відміну від поздняківсько-раннетекстильних, широкого розповсюдження набула традиція декорувати горщики вдавленнями у вигляді тичків. Особливо часто цей елемент орнаментатії використовували пізньососницькі керамісти у Путивльському Посейм'ї (рисунок: 8—19, 22, 23, 27—33). Як відомо, тичкова кераміка є головною ознакою бондарихинської культури. За нашими підрахунками, на поселенні Малі Будки штамп з круглих ямок використовувався біля 12 %, тичків ≈ 63 %, мотузковий ≈ 10 %, дрібнозубчастий ≈ 19 %, «перлинний» ≈ 6 %, гребінчасті розчоси — 21,6 %.

Достатньо виваженим є висновок С. С. Березанської відносно декорування кераміки розчосами, що воно має не культурні, а хронологічні ознаки. За її даними, ця техніка виникла у середині II тис. до н. е. і була притаманна широкому колу культур — від передлужицької і гава-голіградської на заході до текстильної кераміки у північно-східному регіоні (Березанская 1990, с. 76). Гребінчасті розчоси відомі також на посудинах сосницької культури (Буйнов 2015, рис. 4: 3; 5: 7, 40; 6: 16, 18, 19). Нарешті, вона прямо вказує на те, що ця манера оздоблення кераміки малобудківського типу була запозичена у племен зрубної культури, де мала широке розповсюдження (Березанская 1982, с. 42).

У розв'язанні проблеми походження малобудківських пам'яток велике значення має керамічний комплекс середнього шару поселення в ур. Городок біля с. Волинцеве, який яскраво відображає наслідки взаємодії племен сосницької та мар'янівської культур. Про це свідчить орнаментатія тичками, у поєднанні з відбитками дрібнозубчастого штампця, прокресленнями та «перлинами» (рисунок: 6, 8, 11, 12, 15). Кілька уламків мають характерні розчоси на зовнішній поверхні (рисунок: 7, 9). «Перлини»

та скісний характер нанесення штампу або прокреслень знаходять прямі аналогії у сосницькій культурі. Для нас важливими є знахідки на цій пам'ятці фрагментів горщиків, прикрашених відбитками у вигляді «колючого дроту» (рисунок: 3), у синкретичній мар'янівсько-сосницькій манері з «перлинами» та відбитками пласкісного штампу (рисунок: 1), а також подвійними защипами пальцями у вигляді «бантиків» (рисунок: 4). Останній елемент орнаменту відомий на сосницьких поселеннях Красне 4 (рисунок: 20, 21) біля Путивля та Беседівка у Посуллі (Буйнов 2015, рис. 4: 8). Пізніше такі «бантики» широко використовували керамісти бондарихинської та юхнівської культур.

Таким чином, формування ранньобондарихинських пам'яток малобудківського типу, відбулося на нашу думку, у формі міжетнічного інтеграційного процесу, наслідком якого стало виникнення нового етносу шляхом злиття неспоріднених народів. У цьому випадку ми маємо справу з етногенетичною міксацією племен сосницької і мар'янівської культур.

Окремо підкреслимо, що бондарихинський культурогенез значною мірою був ускладнений у процесі міграції вказаних мешканців Східноукраїнського Полісся до Дніпро-Донського лісостепу (Буйнов 2018).

Висловлюю щирю подяку С. С. Березанській, А. М. Обломському і С. В. Тупіку — директору Державного історико-краєзнавчого заповідника в м. Путивлі за дозвіл опублікувати частину колекцій пізньої бронзи із пам'яток Середнього Посейм'я.

ЛІТЕРАТУРА

- Березанская, С. С. 1982. *Северная Украина в эпоху бронзы*. Киев: Наукова думка.
- Березанская, С. С. 1990. *Усово Озеро. Поселение срубной культуры на Северком Донце*. Киев: Наукова думка.
- Буйнов, Ю. В. 2015. Восточнополесский вектор генезиса памятников малобудковского типа финала бронзового века. *Древности*, с. 150—165.
- Буйнов, Ю. В. 2018. О миграционном характере сложения ареала памятников малобудковского типа. *Старожитності Лівобережжя Дніпра*, с. 50—60.
- Гершкович, Я. П. 2016. *Суботовское городище*. Киев: ИА НАН Украины.
- Іллінська, В. А. 1957. Нові дані про пам'ятки доби бронзи в Лівобережному Лісостепу. *Археологія*, X, с. 50—63.
- Ильинская, В. А. 1969. Некоторые вопросы генезиса юхновской культуры. *Советская археология*, 2, с. 85—101.
- Корохіна, А. В. 2009. До походження бондарихинської культури. *Археологія*, 3, с. 13—18.
- Корохіна, А. В. 2010. Деякі проблеми вивчення генези та розвитку бондарихинської культури. *Археологія*, 1, с. 3—11.

Корохина, А. В. 2014. Северо-восточный вектор связей населения Днепро-Донской Лесостепи в заключительный период позднего бронзового века. В: Кузьминых, С. В., Чижевский, А. А. (ред.). *Ананьинский мир: истоки, развитие, связи, исторические судьбы*. Казань, с. 133—147.

Кущтан, Д. П. 2013. Південь лісостепоного Подніпров'я за доби пізньої бронзи. *Археологічний альманах*, 29. Донецьк.

НЕВІДОМИЙ КОМПЛЕКС З РОЗКОПОК С. А. МАЗАРАКІ ПОБЛИЗУ с. БУДКИ РОМЕНСЬКОГО ПОВІТУ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

Є. О. Величко, Ю. Б. Полідович

В. А. Іллінська, складаючи звід скіфських пам'яток Посулля, зазначила, що кількість розкопаних в цьому регіоні курганів не менше 400, проте, «нам не вдається встановити точне число курганів, розкопаних С. А. Мазаракі, В. В. Хвойкою, В. Б. Антоновичем, І. А. Лінніченко, братами Горвиць та деякими іншими дослідниками, депаспортизовані матеріали з розкопок яких зберігаються в КІМ, Полтавському, Чернігівському та Роменському краєзнавчих музеях» (Ильинская 1968, с. 23).

В інвентарній книзі археологічного відділу Київського художньо-промислового і наукового музею під інвентарними № 11480 і 11481 зазначено такі знахідки:

- «7 золотых, круглой формы, пластинок с животным орнаментом. Найдены в кургане у с. Будки Роменского у. Полтавской губ. Раскопки С. А. Мазараки»;

- «Золотое кольцо с камнем и спиральным орнаментом. Найдено там же».

Згідно із записами, вони надійшли від В. Н. і Б. І. Ханенків разом з іншими археологічними предметами, переданими до означеного музею у 1904 р., проте, про них немає ніяких згадок у «Древностях Поднепровья», каталозі археологічного зібрання родини Ханенків. Надалі В. Г. Петренко опублікував перстень як депаспортизований (1977, с. 63, табл. 52: 32), а пластинки так і залишилися невідомими для дослідників.

На даний час ці коштовні предмети, що ідентифікуються за збереженими старими інвентарними номерами, зберігаються у колекції Музею історичних коштовностей України.

Перстень (інвентарний № ДМ-6471) складається з незамкнутого округлого в перетині кільця, кінці якого спаяні з високим щитком у вигляді зрізаного конуса (рис. 1: 8). На вершині